

Kerner Anna
Helyesírási történet

Bevezetés

A 20. jubileumi év alkalmából a Simonyi Zsigmond Kárpát-medencei helyesírási verseny bizottsága szövegalkotási pályázatot írt ki *Helyesírási történet* címmel (1). A kiírás megengedte a szabad asszociációt, de természetesen valamiképpen a mondanivalónak mégis kapcsolódnia kellett a címhez. Elsősorban arra voltunk kíváncsiak, hogy a 11–15 éveseknek milyen történet jut eszükbe a helyesírásról. A beérkezett 286 dolgozat eloszlása a négy évfolyamon a következőképpen alakult: 5. évfolyam: 48, 6. évfolyam: 97, 7. évfolyam: 56, 8. évfolyam: 50 pályamunka.

1. kép

Kerner Anna, a szövegalkotási pályázat zsűrijének elnöke

Az íráskorok egy része mesés fikcióként fogalmazódott meg, másik része valóságos, illetve a valóság elemeiből építkező elbeszéléssé állt össze. A pályaművek mindegyike a kisdiákok mindennapjaihoz kapcsolódó sikerek és kudarcok megidézését jelentette. Bármelyik megoldásról volt is szó, az írásművek valamilyen módon – közvetlenül vagy közvetve – mégiscsak azt fejezték ki, hogy nagyon nehéz dolog helyesen írni. Ahogy az egyik dolgozatban olvastam: „...van az embereknek az a kis csoportja, akik szinte sohasem hibáznak: ők vagy költők, írók vagy magyartanárok.” (Jelige: egy lány)

A fikciós történetek

A fikciós történetek gyakran a mesevilág sémáit követve számolnak be a betűk harcáról, a jó és a rossz győzelméről, de gyakran – nagyon megnyugtatóan – a harcok végül kompromisszumokkal végződnek. Például a királyfi Kovácsok (akik ikrek voltak, és a nevük alapján nem lehetett őket megkülönböztetni) igazsága is megoldódott, „amikor egy kicsi fiú toppant be a királyhoz. Azt ajánlotta, hogy az egyik legyen ch-s Kovács, a másik legyen ts-s Kovács, ő pedig maradjon sima Kovács. A király nagyon megörült, és még egy kitüntetést is adott a sima Kovácsnak. Ezután betűrendben a két fia között állhatott... A kisfiú ettől kezdve a Hagyományos írásmódnak szentelte az életét.” (Jelige: Betűszivárvány)

A legtöbbször megidézett két betű, természetesen, a *j-ly* volt. Úgy látszik, hogy ezzel a hangjelöléssel van a legtöbb bajuk kisdíákjainknak. (És a nagyoknak is.) Mivel nehéz lenne racionális érvekkel előállniuk a *j* hang kétféle jelölésének vitájában, ezért a diákok képzelete nagyon változatos magyarázatokat produkált. Legjobban mégis az az egyszerű argumentáció tetszett, amely szerint a király azért állította vissza a kétféle jelölést, „mert a *j*-vel írt *ly*-os szavak így rosszul néztek ki. Különösen rosszul a *király* szóban!” (Jelige: Ördögkocktél) Igen, azt hiszem, ez a legfőbb érvünk. Egy másik dolgozatban azzal érvelt *ly*-ja mellett a gólya, hogy „így van kihangsúlyozva nevemben a sok-sok kilométer.” (Jelige: Bölcs Bagoly) Egyszer, amikor mint felesleges betűt számúzták „az *ly*-t: L a római számok közé szegődött el, míg az Y a koordináta-rendszerben keresett menedéket.” (Jelige: Ybl Miklós)

Az *ly*-t egyébként többen gőgösnek, megközelíthetetlennek, arisztokratikusnak jellemezték. Ebben az esetben is igazságot osztott az egyik versenyző: az *ly* büntetése, sorsa az elkülönítés lett. Amikor a betűk mindegyike elfogadta, hogy szükségesek a *Mister Helyesírás* által megfogalmazott helyesírási szabályok, akkor megérkezett a lázadó *Ly*, hogy fellázadjon ezek ellen. (Aki egyébként rendszeresen kilöködöste a sorból a kis *j*-t.)

- Ej, te buta, azt hitted, hogy megnevelhetsz?
- Nem, én tudom, hogy a saját fejed után mész.
- De akkor mégis mi az a helyesírás?
- Ez, kérlek szépen, nem rád tartozik.
- Hogy merészelsz így beszélni velem?
- Te nem akartál a programban lenni, én ezt a legnagyobb tiszteletben tartom.

Erre a lázadó *LY* sarkon fordult, és azóta sem tudta megnevelni senki. (Jelige: Hóbagoly)

Egy másik írásból kiderült, hogy a kétféle jelölésű *j*-k a párbajuk után a kórházban békét kötöttek, és elfogadták a szabályt: „Harc betűk között soha ne folyjon!” (Jelige: Fuvola)

Más, nehézséget okozó helyesírási problémáról is esett szó az írásművekben; például a teljes hasonulásról. Ennek szükségességéről talán ez a mondat szólt a legmeggyőzőbben: „A -val, -vel ragos főnév szája csücskében ott ül egy elégedett mosoly azóta, hogy az akadémikusok megengedték a -v hasonulását”. (Jelige: Kenyér) Egyébként gyakran jelent meg a történetekben a betűk antropomorf elképzelése.

A legjobban azok a történetek tetszettek a zsűrinek, ahol a humor vette át a főszerepet. A mesebeli sárkány meglepő viselkedésének dokumentumából idézek: Helyesírás Birodalmából elrabolta a sárkány Zöngé Mirtillt, a király leányát. Négy lovag indult el a kiszabadítására: Kiejtés Kálmán, Szóelemző Szilárd, Hagyományos Hunor és Egyszerűsítő Elek. Komoly megpróbáltatások után sikerrel jártak, és csónakjukkal már hazafelé tartottak a királylánnyal. „De a sárkány észrevette Zöngé Mirtill eltűnését, és a csónak után repült, hogy hálát adjon, amiért megszabadították a királylánytól, aki folyton-folyvást a sárkány helyesírását csiszolgatta. Amikor Egyszerűsítő Elek meglátta a fenevadat, kárpótlásul egy egyszerű ajándékot repített szárnyai felé: egy helyesírási szabályzatot. Mégpedig a legújabbat, a 12. kiadást! Hogy jegyezze meg végre: nem Mirtellel, hanem Mirtill-lel soha nem kelhet egybe. És nem azért, mert egy rettenetes sárkány, hanem azért, mert rettenetes a helyesírás!” (Jelige: Szóvirág)

A valóság elemeiből építkező elbeszélések

Az előző idézettel már a realitások felé haladunk a helyesírási történetek válogatásában. Volt, aki írásműve tanúsága szerint azért tanult meg helyesen írni, hogy levelet küldhessen a szerelmének, persze *cseten* (*cheten*). De jó, hogy hibásan nem mert írásban megszólalni! A siker így nem maradt el! (Jelige: Szöszi) A következő sms-t küldte valaki haza a szüleinek, amellyel óriási riadalmat keltett: „Megírtuk a témazárót Izivel. Megbuktattak.” Csakhogy kiderült, nem őt, hanem Izit *buktatták meg!* Micsoda különbség, félreértés egy ékezet miatt! (Jelige: Firkász) Szintén egy ékezet tévesztése miatt estek kétségbe a családtagok, amikor az orvos az idős, vagyis *koros* beteg állapota helyett

hosszú ó-val, kóros betegről, betegségről számolt be a leleten. (Jelige: Orvos) A rossz helyesírás, a helytelen írásmód félreértéseinek sorából nem hagyhatom ki a következő feliratot megidéző írást. Nem mindegy, hogy „Fitt eb leszel!”, vagyis a reklám a kutyakozmetikába invitál, vagy „Fittebb leszel!”, ha testépítő szalonunkba térsz be – bizonygatja a másik felirat. (Jelige: xyz2017) Marci, a hősünk álmában olyan iskolában találta magát, ahol nem volt nyelvtan, és helyesírási szabályok betartása nélküli feliratok díszeltek a falakon. „Mintha egy csapásra minden szabály és rendszeresség eltűnt volna, feneketlen káoszt hagyva maga után. Ez az érzés nem, nem felszabadította, hanem megrémítette Marcit. Rádöbbsent, hogy a nyelvtan a rend és az érthetőség miatt szükséges.” (Jelige: Indiana Jones)

Van egy írásmű, amelyet teljes szövegével idézek. Ebben az írásműben harmonikus egészzé rendeződnek azok a stílusjegyek, illetve közlési módok, amelyek a pályázatokat jellemezték: a humor, a fantázia és a realitás.

Drága Zsuzsám!

A Nagy fehér megsárgult lapjai kék köntösben és megújult tartalommal fekszenek előttem. 1832 óta sok viszontagságon mentek át elődei, mire ő a mostani küllemét elnyerte.

Keményfedelű borítása alatt megszívlelendő szabályokat rejt, melyek megkülönböztetnek bennünket más nemzetektől. Ez immár a 12. leszármazott. Mivel már több éves ismeretség fűz hozzá, megengedte, hogy Zsuzsikának nevezzem. Igyekszem ezt a nevet közismertté tenni, már az osztályom is ekképpen szólítja őt. Hozzád szólnék most:

Drága Zsuzsám!

Régi és vitathatatlanul igaz barátként tisztellek téged. Amikor a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban megismerkedtünk, bevallom, kissé ellenszenvesnek találtalak. Pusztán édesanyám nógatására mentem oda hozzád és kezdtem el veled beszélgetni. Nem voltál túlzottan jó társaság, mert egyfolytában magadról beszéltél. Igyekezted A–Z-ig minden tudnivalót megosztani velem. Úgy éreztem, hogy sok dolgot túlragoztál. Mai napig ismert elődeidről ódákat zengtél. Érthető a tisztelet, ez a ragaszkodás a hagyományokhoz, hiszen olyan hírességek gondoztak, mint Széchenyi, Vörösmarty, Verseghy Ferenc, Kazinczy, Révai Miklós és Simonyi Zsigmond. Látszik, rajtad hagyták kezük nyomát. Nekik köszönhetően lett ilyen összetett, ám mégis érthető a gondolkodásod. Ahogy közösen töltött heteink teltek, bebizonyítottad, hogy rendkívüli belső értékeid vannak, melyek millió idegen ajkú ember számára érthetetlenek. Számomra sem volt mindig „gömböjű” de ahogy egyre többet beszélgettünk „gömbölyűvé” vált. Könnyen el tudtam igazodni rajtad, mert mindig a tárgyra tértél (vagy a tárgymutatóhoz irányítottál), és így kérdőjeleim helyére pontok kerülhettek. Tisztában vagyok az elveiddel is – tudom – mind a négyhez elengedhetetlenül ragaszkodsz. Azt is megértettem már, hogy te mozgószabály szerint működsz, és a kötőjeleiddel sem lehet ötletszerűen bánni a Kárpát-medencében. Semmilyen más nyelv ortográfiájához sem hasonlítottál! Hasonulni!? Részlegesen, képzéshely vagy zöngéesség tekintetében és teljesen is tudsz, de kizárólag sajátos törvényeidet követve! Egyéniségedet mindig megőrizted, ugyanakkor rugalmas vagy: sem dühvel, sem dühhel nem tekintesz a bizonytalankodókra. Kedveled a kivételeket, melyek közül oly sokat ismerek már.

Becsengettek. A tanárnő belép, az osztály vigyázban áll. Elhangzik a jelentés, mire a tanárnő aggódva megkérdezi:

– Zsuzsika hol van?

Sietve a tanári asztalhoz lépek, és nyújtom át a Magyar Helyesírás szabályai 12. kiadás kötetét.

(Jelige: Kismacska)

A szövegalkotás fejlesztésének lehetőségei

A díjkiosztó ünnepségen elhangzott értékelésben humoros, ötletes példák, jól szerkesztett írások szerepeltek. Fontos azonban, hogy a pályázat tapasztalatai alapján a korosztály fogalmazási

ismereteiről átfogóbban is beszámoljak. A 286 írásmű elolvasása után kirajzolódtak azok a problémák, amelyek feltárása segítséget adhat a további tanári fejlesztőmunkához. A pályamunkák alapján a következő fogalmazási ismeretek terén érdemes fejlesztőmunkát végezni:

- címadás,
- logikus gondolatmenet,
- műfaji jellemzők,
- a beszédhelyzetnek, a kommunikációs célnak való megfelelés,
- helyesírási ismeretek.

Az írásbeli szövegalkotás nem csupán komplex anyanyelvi képességet igényel, hanem egyéb képességeket is. Persze a fordítottja is igaz: a szövegalkotási képesség fejlesztése kihat az anyanyelvi kompetencia egészén túl a gondolkodásra, a logikai képességekre, valamint a személyiség egészére. Gondoljunk például a tudományterületünkön kimutatott transzferhatásra, amely szerint az írás-szövegalkotás és az olvasás tanítása együtt a leghatékonyabb.

Amikor egy fogalmazásban a gondolatsor megtörik, zavar keletkezik; zavarban van az olvasó akkor is, ha nem világos, hogy éppen kiről, miről szól a mondat, mert értelmezhetetlen az alany. A logikus gondolkodási képességet természetesen más módon fejlesztjük az anyanyelvi órákon, mint matematikaórán, bár előfordulhatnak találkozási pontok, hasonló módszerek (betűvel jelölt sémák, egyenletek, a szillogizmus szabályai stb.). A nyelvi logika hiányát gyakran nehezebb tetten érni, mint a matematikait. Hogyan fejleszthető a logikusan felépített szövegek létrehozása?

Nem új módszerről van szó, amikor a folyamatközpontú fogalmazástanítás legfontosabb ismérveit idézem fel. A folyamatközpontú fogalmazástanítás egy olyan módszer, amelynek segítségével a fent felsorolt területek együttesen fejleszthetők. A témának megfelelően az előzetes tudás mozgósítása, majd a relevanciák kiválasztása után az elrendezés, a tervezés következik. Ezután elkészülhet az első szövegváltozat, amelyet nevezhetünk piszkozatnak. Ennek a szövegnek a korrigálása, szerkesztése következik, ez igen hosszú folyamat. Mindezekhez kellene az alapvető szövegtani ismeretek, így például a koherencia megteremtéséhez a témahálózat tudatos formálása; a kulcsszavak rendszerének az ellenőrzése. A kohézió létrejötte nyelvi, nyelvhelyességi alapismereteket igényel. A műfaji, a stílári kérdések a kommunikációs norma ismeretén alapulnak.

A mindennapok tanítási gyakorlatában igen nehéz ennek a tanítási-alkotási folyamatnak a megvalósítása a 45 perces tanórák keretében, hiszen más-más ütemben haladnak – mint minden más területen is – a diákjaink. Egyéni foglalkozásra lenne szükség.

A nyelvi logikátlanság, zavar tettenéréséhez kezdetben feltétlenül külső kontrollra van szükség, hiszen a kezdő szövegalkotó általában nem képes a hibáját észrevenni. Az önkontroll csak jóval később, a gyakorlott szövegíróknál lép be. Addig is a fogalmazástanítás központi helyet kell, hogy elfoglaljon az óráinkon. Jó lenne, ha a fejlesztés nem a felső tagozaton kezdődne, még csak nem is a harmadik évfolyamon, hanem az olvasástanítással párhuzamosan már az első osztálytól. A szakirodalomban olvasható módszer igen hatékony: például a tanulók egy diáktárssal cserélik ki a dolgozatukat, a társ bírálata könnyen megoldható az órákon, és nagyon célravezető lehet (Tóth 2008).

Összegzés

A szövegalkotási pályázat értékelése a helyesírási verseny eredményeinek kihirdetése előtt hangzott el. Mindenki türelemmel és nagy érdeklődéssel hallgatta meg az előadást. Évfolyamonként 10 versenyzőt díjaztunk, tehát 40 diák kapott oklevelet és egyéb jutalmakat sikeres munkájáért. A visszajelzések szerint a 20. jubileumi Simonyi-verseny kiemelkedő ünnepi hangulatához, valamint rangjának emeléséhez feltétlenül hozzájárult ez a pályázat.

2. kép
A díjazott diákok

3. kép
A díjazottak átveszik méltó jutalmukat

Irodalom

Tóth Beatrix 2008. Fogalmazástanítás – miért és hogyan másképpen. *Anyanyelv-pedagógia* 1.
<http://www.anyp.hu/cikkek.php?id=15> (2017. május 3.)

(1) A Simonyi Zsigmond helyesírási verseny honlapja. <http://simonyi.mnyt.hu/>. (2017. május 26.)

Kerner, Anna: Spelling history

Az írás szerzőjéről

Kerner Anna

magyar nyelv és irodalom–filozófia szakos középiskolai tanár, a magyar nyelv és a filozófia OKTV-bizottság ügyvezető elnöke, Madách Imre Gimnázium, Budapest
kenera[kukac]internet.hu